

Μακεδονικά

Τόμ. 32, Αρ. 1 (2000)

Ανέκδοτες επιστολές του Ιωάννη Κωνσταντινίδη
στον Στέφανο Δραγούμη

Στάθης Ν. Κεκρίδης

doi: [10.12681/makedonika.164](https://doi.org/10.12681/makedonika.164)

Copyright © 2014, ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΑ

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Κεκρίδης Σ. Ν. (2000). Ανέκδοτες επιστολές του Ιωάννη Κωνσταντινίδη στον Στέφανο Δραγούμη. *Μακεδονικά*, 32(1), 39–58. <https://doi.org/10.12681/makedonika.164>

ΑΝΕΚΔΟΤΕΣ ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ ΤΟΥ ΙΩΑΝΝΗ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΗ ΣΤΟΝ ΣΤΕΦΑΝΟ ΔΡΑΓΟΥΜΗ

Κατά τη διάρκεια έρευνας στο Ιστορικό Αρχείο του υπουργείου των Εξωτερικών επισημάνθηκαν τρεις επιστολές του κρητικού ποιητή Ιωάννη Κωνσταντινίδη (1848-1917)¹, που έζησε στην Καβάλα και υπήρξε από τους πρωτεργάτες του Μακεδονικού Αγώνα στην περιοχή της Ανατολικής Μακεδονίας. Οι επιστολές κατατάχθηκαν, προφανώς από αβλεψία, σε φάκελο που περιείχε έγγραφα για τη Σάμο², και ανευρέθηκαν επειδή αντικείμενο της έρευνας ήταν η νεότερη ιστορία της. Η επισήμανσή τους απετέλεσε ευχάριστη έκπληξη για τον γράφοντα, αφού η ζωή και το έργο του Κωνσταντινίδη υπήρξαν αντικείμενα μελέτης ήδη από το 1972³. Στην πρώτη από τις επιστολές υπήρχε συνημμένο και ένα υπόμνημα του νεαρού τότε Θασίου, γόνου επιφανούς θασιακής οικογένειας, του Μιχαήλ Γ. Χρηστίδη, με τίτλο «*Συνοπτική Ιστορία του υπό την προστασίαν των Α. Υψηλοτήτων Αντιβασιλείων της Αιγύπτου πολιτεύματος της νήσου Θάσου, από του 1834 μέχρις εσχάτων*», το οποίο, απ' όσο γνωρίζω, παραμένει ανέκδοτο⁴. Οι επιστολές είναι ιδιόγραφε και γραμμένες σε πολύ μικρό χρονικό διάστημα η μια από την άλλη (Μάιος - Ιούλιος 1902). Προϋόταν μιας φορτισμένης περιόδου με έντονο διπλωματικό

1. Για τη ζωή και το έργο του Κωνσταντινίδη βλ. Στάθης Κεκριδής, «Ιωάννης Κωνσταντινίδης», εφημ. *Ταχυδρόμος* Καβάλας, φ. 11147/25.3.1972 (στο εξής: «Ιωάννης Κωνσταντινίδης»)· του ίδιου, «Ο ποιητής Ιωάννης Κωνσταντινίδης (1848-1917)», *Η Καβάλα και η περιοχή της. Α' Τοπικό Συμπόσιο 18-20 Απριλίου 1977, Πρακτικά, Θεσσαλονίκη* 1980, σσ. 263-277 (στο εξής: «Ο ποιητής»)· Κ. Χιόνης, *Ο ποιητής Ιωάννης Κωνσταντινίδης και το έργο του (1848-1917)*, Καβάλα 1978 (στο εξής: *Ο ποιητής Ιωάννης Κωνσταντινίδης*), όπου έχουν καταχωρηθεί σχεδόν όλα τα ποιήματά του.

2. *Φάκελος Αρχείου Υπουργείου Εξωτερικών* (στο εξής: Α.Υ.Ε.) 1911/Β/53.

3. Βλ. Κεκριδής, «Ιωάννης Κωνσταντινίδης»· του ίδιου, «Ο ποιητής».

4. Περισσότερα για τον Μ. Γ. Χρηστίδη βλ. Κ. Χιόνης, «Βιογραφίες νεότερων ανδρών της Θάσου», *Θασιακά* 3 (1986) 111 (στο εξής: «Βιογραφίες»). Πρβλ. του ίδιου, *Η παιδεία στην Καβάλα (1864-1919)*, Καβάλα 1990, σσ. 56-59, *passim* (στο εξής: *Η παιδεία στην Καβάλα*). Ο νεαρός τότε Χρηστίδης πρέπει να ήταν 37 περίπου ετών, αφού στους εκλογικούς καταλόγους της Υποδιοικήσεως Θάσου του 1915 δηλώνεται ως 50 ετών· βλ. Γ. Αστεριάδης, «Ο πρώτος εκλογικός κατάλογος της Υποδιοικήσεως Θάσου (1915)», *Θασιακά* 8 (1992-93) 275. Το υπόμνημα, που αιτιολογεί την αγανάκτηση των Θασίων, όπως εκδηλώθηκε με το κίνημα του 1902, επιβεβαιώνει ή αποσαφηνίζει ορισμένες από τις πληροφορίες για τη Θάσο του 19ου αι.: θα δημοσιευθεί και θα σχολιασθεί σε προσεχή μελέτη. Παρόμοιο υπόμνημα (έκθεση) είχε συντάξει και ο πατέρας του, ιατροφιλόσοφος Γεώργιος Χρηστίδης. Βλ. Χιόνης, «Βιογραφίες», σσ. 111 κ.ε. Πρβλ. του ίδιου, «Η παιδεία στη Θάσο κατά την περίοδο της τουρκοκρατίας», *Θασιακά* 7 (1990-91) 440 (στο εξής: «Η παιδεία στη Θάσο»). Επίσης Αλ. Βακαλόπουλος, *Ιστορία της Θάσου, 1453-1912*, Θεσσαλονίκη 1984, σ. 154 (στο εξής: *Ιστορία της Θάσου*).

παρασκήνιο, και όχι μόνο, αφού τότε (Απρίλιος 1902) η Θάσος δέχθηκε πάλι την τουρκική κατοχή, διασώζοντας μια σπάνια αμεσότητα.

Παραλήπτης των επιστολών ήταν ο Στέφανος Δραγούμης (1842-1923)⁵, σημαντική πολιτική προσωπικότητα της εποχής εκείνης, με τον οποίο ο Κωνσταντινίδης διατηρούσε φιλική επικοινωνία, ενώ παράλληλα τον ενημέρωνε περί των διαδραματιζομένων στην Ανατολική Μακεδονία.

Το ενδιαφέρον και η μέριμνα της οικογένειας Δραγούμη για τη Μακεδονία είναι γνωστά και δεδομένα. Ειδικότερα ο Στέφανος, ως ιδρυτής του Μακεδονικού Συλλόγου Αθηνών και του Ελληνομακεδονικού κοιμητίου, έφραζε να είναι πολύ καλά πληροφορημένος για τα τεκταινόμενα, ώστε να συμβάλει στη λήψη ορθών αποφάσεων από το κέντρο, και με την πολιτική δύναμη που διέθετε να έρχεται αρωγός στον αγώνα των Μακεδόνων. Συνεργαζόταν με διαφόρους Έλληνες, που έμεναν στις τουρκοκρατούμενες περιοχές, και ενημερώνόταν για τα συμβαίνοντα. Ανάμεσά τους πρωταγωνιστής, για τον χώρο της Ανατολικής Μακεδονίας και τη Θάσο, ήταν ο κρητικός ποιητής. Δυστυχώς μέχρι σήμερα η έρευνα δεν έφερε στο φως τις απαντήσεις του Δραγούμη, που φαίνεται ότι έλαβε ο Κωνσταντινίδης⁶, ώστε να έχουμε πληρέστερη εικόνα της προσφοράς των δύο αυτών σημαντικών Ελλήνων στον Μακεδονικό Αγώνα αλλά και του γενικότερου ρόλου τους στα πολιτικά πράγματα του υπόδουλου ελληνισμού.

Οι επιστολές, πέρα από τον προσωπικό και φιλικό χαρακτήρα τους, μας παρέχουν ορισμένες ενδιαφέρουσες πληροφορίες, τις οποίες ο Κωνσταντινίδης προωθούσε προς το κέντρο μαζί με τις απόψεις και τις προτάσεις του. Αφορούν στο καθεστωτικό ζήτημα της Θάσου, κατά τη διάρκεια μιας κρίσιμης καμπής του, και επιβεβαιώνουν τα ήδη γνωστά αίτια της δεύτερης εξεγέρσεως (που ξεκίνησε ως συλλαλητήριο διαμαρτυρίας) των Θασίων στις 27

5. Πρόκειται για τον πατέρα του Ίωνα Δραγούμη (1878-1920), γνωστό πολιτικό, λόγιο και αγωνιστή. Πέρα από το γεγονός ότι ο Κωνσταντινίδης με τον Δραγούμη ήσαν ομοϊδεάτες, κινούμενοι στον φιλελεύθερο χώρο του Τρικούπη και στη συνέχεια του Βενιζέλου, παρά τις κατά καιρούς διαφωνίες τους, τις σχέσεις τους χαρακτήριζε η φιλία και η αμοιβαία εμπιστοσύνη. Την εποχή που γράφονται οι επιστολές ο Δραγούμης πρωτοστατούσε στην οργάνωση του Μακεδονικού Αγώνα με την ίδρυση του Ελληνομακεδονικού κοιμητίου, τη συγκρότηση ανταρτικών σωμάτων, τη διαφώτιση της κοινής γνώμης, ελληνικής και ξένης, και την ενίσχυση των πατριωτών εκείνων που αμύνονταν υπέρ των ατομικών και πολιτικών δικαιωμάτων των Ελλήνων της Μακεδονίας και βέβαια υπέρ της απελευθερώσεώς τους. Περισσότερα βλ. Ι. Νοτάρης, *Τα γεγονότα της Θεσσαλονίκης τον Απρίλιο του 1903 με βάση έγγραφα του Ιστορικού Αρχείου του ελληνικού Υπουργείου Εξωτερικών*, Θεσσαλονίκη 1970 (ανάτυπο από τον Ι΄ τόμο των *Μακεδονικών*).

6. Από τη δεύτερη επιστολή που δημοσιεύεται φαίνεται ότι ο Κωνσταντινίδης έλαβε τουλάχιστον μία απαντητική επιστολή, γραμμένη στις 12 Ιουνίου 1902. Αλλά και η πρώτη προϋποθέτει επιστολή του Δραγούμη, ο οποίος ζήτησε να πληροφορηθεί τους λόγους του κινήματος των Θασίων και τις ιστορικές συγκυρίες που οδήγησαν σ' αυτό. Γι' αυτό ο Κωνσταντινίδης στέλνει συνημμένο το ιστορικό υπόμνημα που συνέταξε ο Μ. Γ. Χρηστίδης.

Μαρτίου 1902, στο χωριό Θεολόγος, κατά τη διάρκεια της οποίας υπήρξαν και δύο (ή περισσότεροι;) νεκροί⁷. Η ένοπλη βία κατά του πλήθους ασκήθηκε από τα όργανα του Αιγύπτιου διοικητή Μαχμούτ Ριφάτ μπέη, Κιρκάσιου στην καταγωγή αξιωματικού (μάλλον ταγματάρχη) του αιγυπτιακού στρατού, ο οποίος διέθετε φρουρά 80 στρατιωτών και ανάλογο αριθμό αξιωματικών, που τελικά εγκατέλειψαν το νησί το 1903⁸.

Στα τέλη του 19ου και στις αρχές του 20ού αι. λόγω της βαρειάς φορολογίας και των συνεχών αυθαιρεσιών της διοικήσεως, που στην πράξη ακύρωναν τα προνόμια των κατοίκων, η κατάσταση είχε γίνει αφόρητη. Οι Θάσιοι με αναφορές και ψηφίσματα προς τον χεδίβη, με τη συνηγορία και της ελληνικής κυβερνήσεως, ζήτησαν κατανόηση. Ο υπουργός Εξωτερικών Αλ. Θ. Ζαΐμης επειγόντως απαιτούσε από τον Έλληνα διπλωματικό πράκτορα στο Κάιρο Ιωάν. Γρυπάρη (1844-1925) να ενημερώσει σχετικά τον χεδίβη⁹ και να συνηγορήσει *ὕπερ τῆς κατὰ τὸ ἐφικτὸν ἀποδοχῆς τῶν αἰτημάτων τῶν κατοίκων*¹⁰. Το 1901 είχε επισκεφθεί τη Θάσο, με σκοπό να εξετάσει τα παράπονα των κατοίκων ο Αιγύπτιος υπουργός του Ερκαφίου Χαϊρῆ πασάς¹¹, ο οποίος περιήλθε όλα τα χωριά, συγκέντρωσε τα αιτήματα των κατοίκων και υποσχέθηκε ότι θα τα θέσει υπόψη του χεδίβη, χωρίς όμως ευκρινή θετικά αποτελέσματα.

Παράλληλα, οι επιστολές αναφέρονται σε κάποιες μορφές του ακήρυκτου αλλά αμείλικτου Μακεδονικού Αγώνα, κυρίως στην Προσωπότητα της Δράμας. Ο Κωνσταντινίδης παρακολουθούσε από κοντά τα γεγονότα και ήταν

7. Για τη στάση των Θασίων βλ. Βακαλόπουλος, *Ιστορία της Θάσου*, σ. 165 και του ίδιου, «Γεγονότα στη Θάσο κατά τα τελευταία χρόνια της συγκυριαρχίας της οθωμανικής αυτοκρατορίας και της Αιγύπτου σ' αυτήν (τέλη 19ου - αρχές 20ού)», *Θασιακά* 6 (1989) 28 (στο εξής: «Γεγονότα στη Θάσο»), όπου και η σχετική βιβλιογραφία. Για περισσότερες λεπτομέρειες βλ. Φώτης Τριάρχης, «Η αφήγηση του Θασίτη αγωνιστή Αναστάση Κουμτζέλη για την άγνωστη εξέγερση του 1902 στη Θάσο», *Η Καβάλα και η περιοχή της, Α' Τοπικό Συμπόσιο 18-20 Απριλίου 1977, Πρακτικά*, Θεσσαλονίκη 1980, σσ. 445-469. Πρβλ. και Ηλ. Λαμπίρης, «Τα γεγονότα του 1902 στη Θάσο», *Θασιακά* 1 (1984) 29-33. Αίτιο της διαμαρτυρίας των Θασίων ήταν η επιβολή δυσβάστακτου φόρου 2 γροσίων κατά κεφαλή αιγοπροβάτου. Η Θάσος διέθετε τότε 60.000 αίγες, που ήταν και επικίνδυνες για τα δάση του νησιού. Σκοπός ήταν στο τέλος του συλλαλητηρίου των δύο χιλιάδων Θασίων να συνταχθεί ψήφισμα προς τον χεδίβη.

8. Σημείωμα Α.Υ.Ε. 1911/Β/53 και Β/55.

9. Hedive ή Khedive: πρόκειται για περσικό τίτλο που σήμαινε πρίγκιπα, διοικητή αυτόνομης περιοχής. Απονεμήθηκε από τον σουλτάνο στον πασά της Αιγύπτου Ισμαήλ από το 1866. Στη δικαιοδοσία του υπαγόταν και η Θάσος, που είχε παραχωρηθεί από τον σουλτάνο Μαχμούτ Β' στον Μωχάμετ Αλή, πασά της Αιγύπτου (30 Μαρτίου 1813): βλ. Βακαλόπουλος, *Ιστορία της Θάσου*, σ. 60. Στην υπό μελέτη περίοδο χεδίβης της Αιγύπτου ήταν ο Αμπάς-Χιμίχ Β' (Abbas Hilmi, 1892-1914). Γεννήθηκε στην Αλεξάνδρεια στις 14 Ιουλίου 1874 και πέθανε στη Γενεύη στις 20 Δεκεμβρίου 1944. Βλ. *The Encyclopaedia of Islam* (= EI), τ. 1, 2η έκδοση, Leiden 1986, σ. 13.

10. Α.Υ.Ε. 1904/ΚΓα/α.α.χ./28.2.1902.

11. Πρβλ. και Βακαλόπουλος, *Ιστορία της Θάσου*, σ. 165.

ενήμερος για ό,τι συνέβαινε στην περιοχή. Επειδή δε ασχολούνταν με τις πωλήσεις καπνών, περιόδευε στην ύπαιθρο και σχημάτιζε ολοκληρωμένη εικόνα των συμβαινόντων. Παραμένει αδιευκρίνιστο αν ήταν εντεταλμένος του ελληνικού κράτους ή προέβαινε σ' αυτές τις ενέργειες εθελοντικά, αν και η συστηματική συνεργασία του με το ελληνικό υποπροξενείο Καβάλας μας παραπέμπει στην πρώτη ιδιότητα. Έτσι ή αλλιώς οι πληροφορίες που παρείχε ήσαν ελεγμένες και έγκυρες. Επιπροσθέτως, σήμερα συμβάλλουν στην εμνηνία της ψυχολογίας των πατριωτών εκείνων, που ήθελαν να μη αποδέχονται παθητικά τα δρώμενα, αλλά με την παρουσία και τη δράση τους να τα επηρεάζουν προς όφελος του αλύτρωτου Ελληνισμού.

Με τις επιστολές αυτές αποσαφηνίζονται επαρκώς η εθνική δράση και ο πρωτεύων ρόλος του ποιητή Ιωάννη Κωνσταντινίδη κατά τη διάρκεια του Μακεδονικού Αγώνα και η σημαντική συμβολή του στα Θασιακά¹², ενώ καταδεικνύεται η συνεχής επικοινωνία των Μακεδόνων πατριωτών με το κέντρο, προς το οποίο διοχετεύονταν πληροφορίες περί των συμβαινόντων. Η σχέση του Κωνσταντινίδη με σημαντικούς ανθρώπους του καιρού του (Δραγούμης, Βενιζέλος, Μαυροκορδάτος κ.ά.) συντέινε στη διαμόρφωση ορθών αποφάσεων, αφού τους παρείχε αξιόπιστη πληροφόρηση αλλά και δημιουργικό προβληματισμό. Ειδικότερα όμως η πτυχή της σχέσεως του Κωνσταντινίδη με τον Στέφανο Δραγούμη, ενώ ήταν γνωστή, δεν είχε επαρκώς φωτισθεί μέχρι σήμερα. Η δημοσίευση των επιστολών αυτών συμβάλλει στον εμπλουτισμό των γνώσεών μας για το βάθος και την ποιότητα των σχέσεων αυτών, επιβεβαιώνει την ενεργό ανάμειξη του Κωνσταντινίδη στα δρώμενα της Ανατολικής Μακεδονίας και ανοίγει την προοπτική για επισήμανση και άλλων επιστολών του.

Στις επιστολές σκιαγραφείται ο διμέτωπος αγώνας εκείνων των πατριωτών που είχαν αναλάβει ηγετικούς ρόλους, μεταξύ τους και ο Κωνσταντινίδης, στην προάσπιση των εθνικών δικαιών. Στην Προσωπιάνη ο αγώνας επικεντρωνόταν εναντίον των εξαρχηκών, στη Θάσο εναντίον της κακοδιοικήσεως (οθωμανικής και αιγυπτιακής). Έτσι, η διμορφία του αγώνα μπορούμε να πούμε ότι συμπυκνώνεται στην πάλη για εθνική αποκατάσταση αλλά και στην αδιάκοπη αναμέτρηση με τον κατακτητή για κοινωνική αναβάθμιση και πιο ανθρώπινους όρους διαβιώσεως.

*

Με την πρώτη επιστολή ο αποστολέας διαβιβάζει το υπόμνημα του Μ. Γ. Χρηστίδη και παρακαλεί τον Δραγούμη για την απονομή ενός γραπτού επαίνου προς τον γράψαντα, προκειμένου ο έπαινος να λειτουργήσει ως κινητή-

12. Για το ενδιαφέρον του Κωνσταντινίδη για τη Θάσο βλ. Κ. Χιώνης, «Η Θάσος και η δράση των Θasiών κατά τον Μακεδονικό αγώνα», *Θασιακά* 1 (1984) 75 (στο εξής: «Θάσος και δράση των Θasiών»).

ριος μοχλός συμμετοχής και άλλων στους εθνικούς αγώνες. Η πατριωτική συνείδηση του Κωνσταντινίδη¹³, όπως αποκαλύπτεται και στο ποιητικό έργο του, εξειχεριόταν όταν διαπίστωνε τον εφησυχασμό ή την αδιαφορία των ομοεθνών του. Όταν συναντούσε πατριώτες, και μάλιστα νέους, επιστράτευε κάθε δυνατότητα προκειμένου να χαλυβωθεί ο πατριωτισμός τους και να λειτουργήσει ως αφυπνιστικός παράγων και των υπολοίπων. Η ίδια ακριβώς νοοτροπία τον οδήγησε και στην πρόταση για απονομή τιμής από το ελεύθερο ελληνικό κράτος στον Ιταλό φιλέλληνα Στανίσλαο Πικιόλι¹⁴. Διαπιστώνεται ακόμη ότι ο Κωνσταντινίδης και ο Δραγούμης είχαν ταύτιση απόψεων στο ζήτημα της καταλήψεως της Θάσου από τις τουρκικές αρχές. Πίστευαν ότι έπρεπε πάραυτα να αποχωρήσουν οι Τούρκοι καταληψίες και να επανέλθει το αιγυπτιακό καθεστώς. Διαφορετική ήταν η επίσημη θέση της Ελλάδος, όπως εκφραζόταν από τον πρεσβευτή στην Κωνσταντινούπολη Ν. Μαυροκορδάτο¹⁵, και η οποία θεωρώντας το ζήτημα ως εσωτερική υπόθεση της οθωμανικής αυτοκρατορίας, το χαρακτήριζε ως *ανάξιο λόγου*. Η ελληνική κυβέρνηση αξιολογούσε το ζήτημα ως δευτερεύον και τηρούσε στάση αναμονής. Ο Κωνσταντινίδης μάλιστα παρακαλούσε τον Δραγούμη να διατηρήσει τις απόψεις του υπό εχεμύθεια, φοβούμενος μήπως η δημοσιοποίηση τον φέρει σε αντίθεση με τον στενό φίλο του Ν. Μαυροκορδάτο.

Οι θέσεις των ευρωπαϊκών δυνάμεων παρουσιάζονταν διαφοροποιημένες έναντι της καταλήψεως της Θάσου από τον Οθωμανό διοικητή. Στη διαμόρφωση των θέσεων τους είχαν συμβάλει και οι εισηγήσεις των εκπροσώπων τους στην Καβάλα. Η Αγγλία και η Ιταλία αποδοκίμαζαν την κατάληψη, ενώ η Ρωσία και η Γαλλία παρήγγειλαν στον εκπρόσωπό τους Πέτρο Βουλγαρίδη¹⁶ να τηρήσει στάση επιφυλακτική, επειδή εξετίμησαν το γεγονός *ως προ-*

13. Για τον Κωνσταντινίδη ως πατριώτη βλ. Κεκριδής, «Ο ποιητής», σ. 269.

14. Ο γιατρός Πικιόλι, που εκπροσωπούσε στην Καβάλα τα συμφέροντα της Ιταλίας και της Αγγλίας, ήταν στενός φίλος του Κωνσταντινίδη. Γι' αυτό όταν απεβίωσε η θυγατέρα του Ύνδα, ο Κωνσταντινίδης, συμπάσων με τον βαρυσθενότατα πατέρα, απήγγειλε έναν έμμετρο παραμυθητικό με τίτλο *τῷ χαροκαμένῳ πατέρα (sic!) φίλῳ μου, ἱατρῷ Στανισλάῳ Πικιόλι, ἐπὶ τῷ θανάτῳ τῆς Ὑνδας του*. Βλ. Χιόνης, *Ο ποιητής Ιωάννης Κωνσταντινίδης*, σ. 283. Πρβλ. στο ίδιο έργο, σσ. 310-311.

15. Ο Νικόλαος Μαυροκορδάτος ήταν γιος του Αλεξάνδρου Μαυροκορδάτου, πρωθυπουργού του Οθωνα. Χρημάτισε πρεσβευτής της Ελλάδος στην Κωνσταντινούπολη και υπουργός. Η αγάπη και η φιλία του Κωνσταντινίδη προς τον Μαυροκορδάτο εκφραζόταν σε κάθε ευκαιρία. Περισσότερα βλ. Χιόνης, *Η παιδεία στην Καβάλα*, σσ. 41 κ.ε. Κορυφώθηκε όμως όταν, μετά τον θάνατο του Νικολάου, ο Κωνσταντινίδης απήγγειλε στην Καβάλα, 25 Μαρτίου 1903, ποίημα αφιερωμένο *τῷ ἀγνῷ καὶ περιδόξῳ εὐπατρίδι φίλῳ μοι ἀειμνήστῳ Νικολάῳ Μαυροκορδάτῳ*. Το ποίημα τυπώθηκε, δυστυχώς με πλήθος λαθών, σε ειδικό φυλλάδιο στην Αθήνα από το τυπογραφείο Αποστολοπούλου, χωρίς χρονολογία έκδοσης.

16. Ο υποπρόξενος της Γαλλίας ήταν διακεκομμένος Έλληνας της Καβάλας, καπνέμπορος, που παλαιότερα είχε χρηματίσει και υποπρόξενος της Ελλάδος στην Καβάλα. Η σύζυγός του Μαριγώ είχε αναπτύξει έντονη κοινωνική δραστηριότητα. Βλ. Χιόνης, *Η παιδεία στην Κα-*

σωπική ξριδα του Όθωμανού αυτοκράτορος μετά του ύποτελοϋς του Hedive. Ο Άγγλος αρμοστής στο Κάιρο Λόρδος Κρόμερ (Lord Cromer)¹⁷ διαβεβαίω-
νε τον Έλληνα πολιτικό πράκτορα Ι. Γρυπάρη ότι η Αγγλία δεν είχε κανένα
λόγο να επέμβει, αφού η Θάσος δεν ανήκε στην αιγυπτιακή κυβέρνηση, αλλά
αποτελούσε περιουσία της χεδιβικής οικογενείας και το ζήτημα της καταλή-
ψεως θα ρυθμιζόταν με συνεννόηση σουλτάνου-χεδίβη¹⁸. Ο Κωνσταντινίδης
δεν μπορούσε να συμβιβαστεί με την ιδέα αυτή, ότι δηλαδή την επιβολή ενός
ανεπιθύμητου καθεστώτος σε 15.000 αμιγή ελληνικό πληθυσμό οι Έλληνες
ιθύνοντες θεωρούσαν ως ζήτημα *ανάξιον τσσαύτης σημασίας*. Η προσπάθεια
του να πείσει τον Δραγούμη για την αλήθεια των γεγονότων και να προκα-
λέσει την περισκεψη των ανθρωπων που διαμόρφωσαν την ελληνική εξωτε-
ρική πολιτική, τον οδηγούσε στη χρήση ορισμένων ακραίων χαρακτηρισμών
για τον θασιακό λαό, όταν υποστήριζε ότι *διατελεί εις έντελην άποκτήνωσιν
και άμάθειαν, εις έντελην κατάπτωσιν θρησκευτικού αισθήματος, εις άποσύν-
θεσιν σχεδόν οικογενειακήν, εις παγετώδη άδιαφορίαν παντός ανθρωπίνου
αισθήματος, και όμως τις θά πιστεύση ότι τό έθνικόν αυτού αισθημα παραμέ-
νη πάντοτε φλογώδες κρυμμένον ώσάν στίθα στη στάκτη*. Ακολουθως πληρο-
φορούσε τον Δραγούμη περί του Τούρκου διοικητή Καβάλας Εμίν πασά, τον
οποίο θεωρούσε νουνεχή και δίκαιο, αλλά υποστήριζε ότι δεν υπήρχε λόγος
παρουσίας των Τούρκων στη Θάσο *διати εις την νήσον δεν ύπάρχη ούτε εις
Όθωμανός κάτοικος (διά μαρτυριά), δπου δεν γνωρίζει ουδέεις τών παιτικων
τήν Όθωμανικήν γλώσσαν*. Πίστευε ακόμη ότι η επάνοδος των Τούρκων στη
Θάσο θα αποτελούσε αφετηρία περιορισμού των προνομίων αλλά και επιβο-
λής νέων φόρων, αφού η οθωμανική διοίκηση με το γραφειοκρατικό σύστημά
της και τις αθρόες προσλήψεις κρατικών υπαλλήλων θα ήταν αναγκασμένη
να συγκεντρώσει μεγαλύτερα έσοδα. Κατακλείοντας την επιστολή ζητούσε
από τον Δραγούμη να συμβάλει, ώστε η ελληνική πρεσβεία Κωνσταντινουπό-
λεως σε συνεργασία με το πατριαρχείο να μεσιτεύσουν υπέρ της διατηρήσεως
των προνομίων των Θασίων. Ως βασικό συντελεστή για την πραγμάτωσή του
θεωρούσε την αλλαγή του εκκλησιαστικού καθεστώτος της Θάσου με την
ανεξαρτοποίησή της από τη μητρόπολη Μαρωνείας και την ίδρυσή δικής της

βάλα, σ. 126. Ως υποπρόξενος της Ρωσίας στις 16 Ιουνίου 1900 αφίχθηκε στο Αγ. Όρος προκει-
μένου να παραστεί στα εγκαίνια του μεγάλου καθολικού της σκήτης του Αγ. Ανδρέα ή ρωσικού
Σεραγίου. Ο θεμέλιος λίθος είχε τεθεί στις 16 Ιουνίου 1867 από τον μεγάλο Δούκα Αλέξιο Αλε-
ξάνδροβιτς. Βλ. Γεο. Σμυρνάκης, *Το Άγιον Όρος*, Καρύς 1988, σ. 271. Δεν είναι λοιπόν ακριβές
ότι αναχώρησε με την οικογένειά του οριστικά για την «ελεύθερη Ελλάδα», όπως διατείνεται η
Γ. Ιωαννίδου-Μπιτσιάδου, «Η περιοχή της Καβάλας στις παραμονές του ρωσοτουρκικού πολέ-
μου του 1877-78», *Βαλκανικά Σύμμεικτα* 9 (1997) 116.

17. Lord Cromer, *Modern Egypt*, London 1908· του ίδιου, *Abbas II*, London 1915.

18. Α. Υ. Ε. 1904/ΚΓα/α.α. Αναφορά Γρυπάρη προς τον υπουργό Εξωτερικών Αλ. Θ.
Ζαΐμη, αριθ. 39/1 Μαΐου 1902.

μητροπόλεως, ώστε να υπάρχει επιτοπίως ορθόδοξος ιεράρχης. Η άποψη αυτή είχε ήδη ωριμάσει, όπως φαίνεται από ορισμένες διαμαρτυρίες των Θασίων, που έφταναν στο οικουμενικό πατριαρχείο και στρέφονταν εναντίον του μητροπολίτη Μαρωσίας Κωνσταντίνου. Τον κατηγορούσαν για φιλοχρηματία, παράνομες χειροτονίες και άλλες απρέτειες, ζητώντας την αντικατάστασή του. Πιθανόν όμως ο πιο λανθασμένος χειρισμός του μητροπολίτη να ήταν η εγκατάσταση ως αρχιερατικού επιτρόπου όχι κληρικού αλλά ενός λαϊκού αμφιβόλου ήθους¹⁹. Οι Θάσιοι τον κατηγορήσαν ότι συνεργάσθηκε με τον Αιγύπτιο διοικητή εναντίον των κατοίκων. Ο Κωνσταντινίδης όμως προχωρούσε ακόμη περισσότερο, δεν στρεφόταν εναντίον του μητροπολίτη προσωπικά, αλλά πίστευε ότι ήταν η καλύτερη ευκαιρία για εκκλησιαστική αυτονομία της νήσου με την εκλογή και εγκατάσταση επιχώριου ιεράρχη²⁰. Αλλά τόσο η σύνδοδος του πατριαρχείου όσο και ο Ιωακείμ ο Γ' δεν έδειχναν προθυμία για μια τέτοια ενέργεια, όπως μπορεί να συναχθεί από την απορριπτική πατριαρχική επιστολή προς ομαδικό αίτημα των Θασίων στις 26 Απριλίου 1902²¹. Η ελληνική πρεσβεία της Κωνσταντινουπόλεως ενημέρωνε το υπουργείο Εξωτερικών ότι ο χεδίβης που παρεπιδημούσε εκεί, σε επαφές που είχε με το πατριαρχείο διαβεβαίωνε τον οικουμενικό πατριάρχη ότι *πλήρη τήν προσασίαν αυτού ήθελε χορηγήσει προς μετρίαισιν τής φορολογίας τών κατοίκων και βελτίωσιν εν γένει τής καταστάσεως αυτών*²².

Στη δεύτερη από τις επιστολές, διαπιστώνοντας το μέγεθος και τη δύναμη της φιλοπατρίας των λαϊκών τάξεων, τόνιζε ότι τα ελληνικά εθνικά ζητήματα, πέραν της αντιπαλότητας με την Τουρκία, είχαν να αντιμετωπίσουν και τον πανσλαβισμό, ο οποίος *ἐπ' ἐσχάτων ὡς Δράκων ὀκτάπους ἐξήπλωσε πανταχοῦ τοὺς πλοκάμους του*. Αναφέρει μάλιστα ένα χαρακτηριστικό επεισόδιο που συνέβη στην Προσωπιάνη της Δράμας²³ την άνοιξη του 1902 μεταξύ

19. Βλ. εφημερίδα Αθηνών *Αγών*, τ. 164/10.5.1902.

20. Ο οραματισμός του Κωνσταντινίδη θα υλοποιηθεί λίγο αργότερα αλλά για πολύ βραχύ χρονικό διάστημα (1924-1932), όταν ιδρύθηκε η *Γερά Μητρόπολις Θάσου* και ο μητροπολίτης έφερε τον τίτλο *Γερώτατος Μητροπολίτης Θάσου, υπέρτιμος και έπαρχος Αἰγαίου Πελάγους*. Βλ. Αθ. Αγγελόπουλος, «Η διαμόρφωση των ορίων της μητροπόλεως Φιλίππων, Νεαπόλεως και Θάσου», *Η Καβάλα και η περιοχή της, Α' τοπικό συμπόσιο, 1977, Πρακτικά*, Θεσσαλονίκη 1980, σ. 182. Πρβλ. και Π. Γεωργαντζής, «Πτυχές της διοικητικής εκκλησιαστικής ιστορίας της Θάσου», *Θεσσακία 7* (1990-91) 210 κ.ε.

21. Περισσότερα βλ. Βακαλόπουλος, «Γεγονότα στη Θάσο», σ. 32.

22. Α.Υ.Ε. 1904/ΚΓ/α.α.κ./28.2.1902.

23. Στην Προσωπιάνη, όπου βρισκόταν μεγάλος αριθμός εξαρχικών, η πάλη ήταν σκληρή και συνεχής. Ήδη την άνοιξη του 1877 είχε επιχειρηθεί η δολοφονία του προέδρου της ελληνικής φιλελευθινοτικής αδελφότητας «*Ηώς*» Ν. Λιάμη, γιατρού, και του ανεψιού του Κ. Η. Κωνσταντίνου, φαρμακοποιού. Βλ. έκθεση 150/15.4.1878 του υποπροξένου Καβάλας Αρ. Γιαννακόπουλου (από ορισμένα σημάδια στην υπογραφή του συνάγεται η τεκτονική ιδιότητά του) προς το ΥΠΕΞ, Α.Υ.Ε. 1878/49-9. Πρβλ. και Ιωαννίδου-Μπιτσιάδου, *ό.π.*, σ. 116.

Ελλήνων και των Βουλγάρων σχισματικών, οι οποίοι με ένα, αποτυχημένο τελικά, τέχνασμα προσπάθησαν να ιδιοποιηθούν την ελληνική εκκλησία με την ταφή του αποβιώσαντος Βουλγάρου ιερέα στο προαύλιο του ναού! Το επεισόδιο αυτό είναι ενδεικτικό μιας μορφής διεξαγωγής ενός ανορθόδοξου πολέμου για τη Μακεδονία. Ο Κωνσταντινίδης δεν άφησε άθικτα ούτε τα οικονομικά προβλήματα του αγώνα. Δυστυχώς δεν υπήρχαν στοιχειωδώς επαρκή χρήματα για την αντιμετώπιση των δικαστικών εξόδων που απαιτούνταν για μια έφεση! Οι οικονομικοί πόροι εξευρίσκονταν με εράνους μεταξύ λίγων Ελλήνων, οι οποίοι όμως δεν επαρκούσαν για να καλύπτουν συνεχώς έναν πολυετή και πολυέξοδο αγώνα. Τέλος, μας παρέχει την πληροφορία ότι άρχισαν κάποιες διαδικασίες για την τιμωρία του διοικητή, που αντιμετώπισε με αιματηρή βία τη στάση των Θασίων στα 1902. Ανακλήθηκε από τον χεδίβη, που βρισκόταν τότε στην Κωνσταντινούπολη, στις 20 Ιουνίου 1902, όπως επιβεβαιώνεται και από αναφορά του Έλληνα υποπροξένου στην Καβάλα Γ. Σάρρου. Δεν φαίνεται να επιβλήθηκε κάποια ποινή, αφού τον Αύγουστο του 1902 ο Αιγύπτιος διοικητής επανήλθε και συνέχισε να παραμένει *en tō konakīw*, χωρίς να παραδώσει στον Οθωμανό Εμίν πασά, ο οποίος παρά ταύτα συνέχισε ανεμπόδιστα να οργανώνει την κρατική υπηρεσία του νησιού κατά τα οθωμανικά πρότυπα. Η χεδιβική κυβέρνηση έστειλε τότε (29 Μαΐου) τον υπουργό του Εφρακίου Χαϊρή πασά, που συνοδευόμενος από τον διοικητή του νησιού περιόδευσε τα χωριά βεβαιώνοντας τους κατοίκους περί του αιγυπτιακού ενδιαφέροντος. Έτσι, αυτή την εποχή στη Θάσο εγκαθιδρύθηκε ένα ασύνηθες σύστημα συνδιοικήσεως, που καταργήθηκε οριστικά κατά τους βαλκανικούς πολέμους.

Η τρίτη επιστολή, συντομότερη από τις άλλες δύο, αναγγέλλει την παύση της τουρκικής παρουσίας στη Θάσο και την, σε ελάχιστο χρονικό διάστημα, επαναφορά του αιγυπτιακού καθεστώτος με τα προνόμια. Ο Κωνσταντινίδης μάλιστα εκφράζει την πρόθεσή του να μεταβεί αυτοπροσώπως στη Θάσο, προκειμένου να καθησυχάσει τη μερίδα εκείνη των Θασίων, που ήσαν αντίθετοι με την επαναφορά του αιγυπτιακού καθεστώτος. Αποσαφηνίζεται πλήρως ότι στη Θάσο είχαν συγκροτηθεί δύο μερίδες πολιτών, που, χωρίς να αποτελούν κόμματα με την τρέχουσα σημασία, υποστήριζαν διαφορετικές αντιλήψεις για το καθεστώς της πατρίδος τους. Η μία επιθυμούσε την παραμονή της αιγυπτιακής, ενώ η άλλη ζητούσε την επαναφορά της οθωμανικής διοικήσεως. Υπήρχε και μια τρίτη, λανθάνουσα και μειοψηφική, που προσέβλεπε στην αιγυπτιακή διοίκηση ως ένα μεταβατικό στάδιο, με την ελπίδα προσαρτήσεως της Θάσου από την Αγγλία, αφού η Αίγυπτος ήταν αγγλικό προτεκτοράτο²⁴.

24. Είναι βέβαιο ότι η Αγγλία δεν επιθυμούσε καμιάς μορφής ανάμιξη, προκειμένου να μη δυναστεύσει την Τουρκία. Αυτό φαίνεται από τις απόψεις του Άγγλου πρέσβη στο Κάιρο αλλά

Από τις επιστολές δεν αναδύονται μόνο οι εθνικές αντιδικίες (Έλληνες - Βούλγαροι), που λάμβαναν χώρα σε μια έκρυθμη εποχή υπό τον οθωμανικό ζυγό. Αποκαλύπτονται και τα σοβαρά ενδοελληνικά προβλήματα, που ανέκυπταν κυρίως όταν απαιτούνταν συλλογικές δράσεις ή οικονομικές δαπάνες. Ακόμη καυτηριάζεται και η «πατριωτική» υποκρισία, που, δυστυχώς, αναπτυσσόταν μεταξύ ορισμένων πρωταγωνιστών.

Α' ΕΠΙΣΤΟΛΗ²⁵

Σεβαστέ μοι φίλε κ. Στ. Δραγούμη
Εἰς Ἀθήνας

Ἐπισυνάπτω ὑμῖν ἕκτενές ὑπόμνημα φιλοπάτριδος νεανίου ἐκ τῶν καλλιτέρων τῆς νήσου Θάσσου οἰκογενειῶν κ. Μ. Γ. Χριστίδη μετ' εὐχαριστήσεως προσφερθέντος πρὸς σύνταξιν τούτου καὶ στηριζομένου ἐπὶ ἀσφαλεστάτων στατιστικῶν. ἐθεώρησα δὲ δίκαιον νὰ μεταδώσω ὑμῖν αὐτὸ τὸ ἴδιον πρῶτυπον μὴ συνηθίζον νὰ σφετερίζομαι κόπους ξένους. διὰ τοῦτο θεωρῶ ἐπίσης δίκαιον κατόπιν μάλιστα τῆς ἐθνικῆς διαιρέσεως ὅπου διατελοῦμεν. Ὅτι οἱ τοιοῦτοι φιλοπάτριδες ἐργατικοὶ νέοι πρέπει νὰ ἱκανοποιούνται ἐνίοτε θωπευόμενοι ὑπὸ ἐξόχων πατριωτῶν. διὸ ἐγκρίνω μετὰ τὴν παραλαβὴν γράψετε δύο λέξεις δι' ἐμοῦ πρὸς αὐτὸν τὸν ἴδιον ἐκφράζοντες τὴν εὐαρέσκειαν ὑμῶν.

Ἦδη συνοψίζω καὶ πᾶν ὅ,τι σχετικὸν περιουλέξα.

Ὁ ἐνταῦθα Ἄγγλος ὑποπρόξενος, Ἰταλὸς τὴν ἐθνότητα, καὶ Ἰταλὸς πρόξενος κ. Στανίσιλαος Πικιόλης διακρινόμενος ἐκάστοτε διὰ τὰ φιλελληνικώτατα αὐτοῦ αἰσθήματα, καὶ ὅστις σπουδαίως ἐπὶ εἰκοσαετίαν δράσας ὑπὲρ τοῦ Ἑλληνισμοῦ οὐδεμιᾶς ἠξιώθη εὐαρεσκείας παρὰ τῶν διεπόντων τὰς τύχας αὐτοῦ κυβερνητῶν. ἐνῶ εἰς πλείστους μισέλληνας σχεδὸν καὶ πολὺ ὑποδεστέρους αὐτοῦ καὶ διὰ παρασήμων ἠξίωσαν νὰ τιμήσωσι. καὶ τοῦ ὁποίου ὁ φιλελληνισμὸς αἰσθημα ἀγνὸν ἀπορρέον ἐξ ἀνατροφῆς καὶ παιδείσεως. οὐδέποτε μαρανθεῖς καὶ ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ φιλελληνικῶς ἔδρασεν, ὑπομνηματεύσας τὰ δέοντα μετ' ἀκριβοῦς λεπτομερίας εἰς τὰς οἰκείας Κυβερνήσεις του. καὶ κατὰ πόσον θὰ χειροτερεῦσῃ ἡ τύχη 15 χιλιάδων Ἑλλ. ἐν Θάσσω πληθυσμοῦ²⁶ μετὰ τὴν καταπάτησιν τῶν προνομίων του. καὶ τὴν κατάληψιν τῆς Νήσου ὑπὸ τῆς Ὀθωμανικῆς Κυβερνήσεως. ἐκ δὲ τῶν σχετικῶν ἀπαντήσεων

καὶ ἀπὸ τις προξενικῆς αναφορῆς στα αρχεῖα του Foreign Office. Βλ. Μάγδα Γεωργιάδου, «Προξενικῆς αναφορῆς ἀπὸ τα αρχεῖα του Foreign Office, σχετικῆς με την ανακατοχὴ τῆς Θάσου ἀπὸ την Τουρκία», *Θασιακά* 5 (1988) 93-101.

25. Στὰ κείμενα τῶν ἐπιστολῶν διατηρήθηκε ἡ ὀρθογραφία τοῦ χειρογράφου.

26. Στὴ Θάσο δὲν ὑπῆρχαν κάτωκοι Ὀθωμανοί, οὔτε κανεῖς ἀπὸ τοὺς Θασίους μιλοῦσε τὴν τουρκικὴ. Τα ὅσα αναφέρει στὴν ἐπιστολὴ ὁ Κωνσταντινίδης ἀποτελοῦν σημαντικὴ μαρτυρία γὰρ τὴν πληθυσμακὴ ὁμοιογένεια τῆς νήσου στα τέλη τοῦ 19ου καὶ στις ἀρχὲς τοῦ 20οῦ αἰ.

της Άγγλικής Κυβερνήσεως φαίνεται ότι τὰ γραφέντα ὑπὸ τοῦ ἀναφερομένου ἀντιπροσώπου της ὑπὸ σοβαρὰν ἐλήφθησαν ἐποινῖν.

Παρὰ δὲ τοῦ ἐνταῦθα ἀντιπροσώπου τῶν Κυβερ. Ρωσσίας, Γαλλίας Ἑλληνοσφ. τὴν καταγωγὴν καὶ παρασημοφορημένον παρὰ τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως κ. Πέτ. Βουλγαριδῆ ἀμφιβάλλω κατὰ πόσον παρέστησεν εἰς τὰς οἰκειάς Κυβερ. τὰ ἐν Θάσσω. μανθάνω ὅτι αἱ Κυβερνήσεις του ἐπιδοκιμάσασαι τὴν ἐπιφυλακτικὴν αὐτοῦ στάσιν (ἥτις μᾶλλον φαίνεται ἐνισχύουσα τὴν παρὰ τῆς Ὁθωμ. Κυβερ. κατάληψιν τῆς νήσου) τῷ συνιστῶσι νὰ μὴ ἀναμιχθῆ ποσῶς ἐπὶ ὑποθέσεως ἢ ὅποια ἀφορᾷ προσωπικὴν ἔριδα τοῦ Ὁθωμανοῦ αὐτοκράτορος μετὰ τοῦ ὑποτελοῦς του Hedive. τὸ συμπέρασμα τῆς ἐνεργίας τῶν δύο τούτων ἀντιπροσώπων τῶν Εὐρωπ. Κυβερν. καὶ αἱ πρὸς αὐτοὺς δοθεῖσαι ὁδηγία δὲν ἔχουν βεβαίως ἀνάγκην ἐπεξηγήσεως καὶ τὰ ἀφήνω εἰς τὴν ὑμέτεραν εὐθνηρσίαν.

Πρὸς τὴν Α. ἐξοχότητα ἡμέτερον ἐν Κων/πόλει πρεσβευτὴν καὶ στενὸν φίλον μου κ. κῆρ Ν. Μαυροκορδάτον διελθόντα²⁷ πρὸ μῆς ἐβδομάδος ἐντεῦθεν καὶ παραμείναντα μίαν ἑσπέραν συνομιλήσαμεν ἀρκετὰ περὶ τῆς ὑποθέσεως τῆς Νήσου Θάσσου. ἐξεπλάγην δὲ ἰδὼν ὅτι ἔχει διαφορετικὰς τῶν ἰδικῶν μας ἰδέας περὶ τοῦ σπουδαίου τούτου ἐθνικοῦ ζητήματος τὸ ὅποιον θεωρεῖ ἀνάξιον τοσαύτης σημασίας ὅπου ἐγὼ ἀποδίδω. αὐτὰ ἔστωσαν μὲν ἐν γνώσει σας ἀλλὰ καὶ μετὰξὺ ἡμῶν. μὴ ἐπιθυμῶν νὰ παρερμηνευθῶ παρ' ἀτόμου ἀξιοσεβάστου μου καὶ τὸν ὅποιον γνωρίζω καὶ συνδέομαι φιλικῶς πρὸ εἰκοσιπενταετίας.

Μὲ τὸ ἀτιμόπλιον Πανταλέοντος ἐφορτώθησαν ἀπὸ τὴν 1 Μαΐου ἐξ Ἀλεξανδρείας, φορτωτῆς Χεδιβικὸς οἶκος, παραλήπτης ὁ ἴδιος εἰς Θάσσον, διάφορα σιδηρὰ σκευὴ ἵπποσιδηροδρόμου, ὡς καὶ τραῖνα κτλ. δηλαδὴ μετὰ τὴν κατάληψιν παρὰ τῆς Ὁθωμ. Κυβερν. ὁ ἀντιπρόσωπος τοῦ Hedive, τὸ προσωπικὸν ὄλον, καὶ οἱ χωροφύλακές του παραμένουν εἰσέτι ἀδιαφοροῦντες εἰς Θάσσον, καὶ μόνον ὅπου ἐπέδωκεν διαμαρτύρησιν κατὰ τῆς παρανόμου ὑπὸ τοῦ Διοικητοῦ Καβάλλας καταλήψεως.

Μανθάνω ὅτι φίλος τοῦ ἀρχιμηχανικοῦ Θάσου παραμένων εἰς σοβαρὰν θέσιν παρὰ τῷ Hedive ἐν Καῖρω γράφει πρὸς τὸν ἐδῶ ὅτι νὰ παραμείνῃ ἐν Θάσσω, νὰ ἐπισκοπῆ ὡς καὶ πρότερον τὰ δημόσια ἔργα, καὶ νὰ ἀδιαφορῇ διὰ τὰ συμβαίνοντα ἄτινα θὰ καταλήξουν εἰς τίποτε.

Περιμένεται σήμερον, ἢ αὔριον, ἐνταῦθα ὁ φερεστάιρος²⁸ τῆς Hedivικῆς

27. Ο Μαυροκορδάτος διερχόταν τακτικά ἀπὸ τὴν Καβάλα, ἐπειδὴ ἐπισκεπτόταν τὸν τάφο του γιου του Αλεξάνδρου ποὺ βρισκόταν στο προαύλιο τοῦ μητροπολιτικοῦ ναοῦ τῆς Καβάλλας, τοῦ Τιμίου Προδρόμου ἀπὸ τὶς 12 Μαΐου 1895. Περισσότερα βλ. Χιόνης, *Η παιδεία στὴν Καβάλα*, σ. 43.

28. Φέρτερος καὶ φερέστερος: καλύτερος, ἀνδρειότερος.

οικογενείας Χαλίμ Πασᾶς²⁹ ἐκ Κων/πόλεως ἔνθα μετέβη ἐσπευσμένως ἐξ Αἰγύπτου. ἔτσι τὸ πρᾶγμα δὲν θὰ εἶναι καὶ τόσο ἀνάξιον λόγου νὰ ἐπιπάσῃ τὴν προσοχὴν καὶ μέριμναν τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως, καὶ αὐτοῦ δὲ τοῦ ἡμετέρου ἀνακτος οὐτινος αἱ δυναστικαὶ ρίζαι ἐν Θάσσω εἶναι ἐροριζωμένα ἐπὶ δέκαπέντε χιλιάδων Ἑλλήνων ψυχῶν ἐφορταζόντων κατ' ἔτος τὴν ὀνομαστικὴν αὐτοῦ ἐφορτὴν πανηγυρικώτατα χωρὶς νὰ ὑπάρχῃ οὔτε σκιὰ ἀντιπροσώπου ἐκεῖσε τῆς Α.Μ. οὔτε ὑπηκόων πολιτῶν Ἑλλήνων. καίτοι δὲ ὁ λαὸς οὗτος διατελεῖ εἰς ἐντελὴν ἀποκτῆνωσιν καὶ ἀμάθειαν, εἰς ἐντελὴν κατάπτωσιν θρησκευτικῶν αἰσθημάτων, εἰς ἀποσύνθεσιν σχεδὸν οἰκογενειακῆν, εἰς παγετώδη ἀδιαφορίαν παντὸς ἀνθρωπίνου αἰσθήματος, καὶ ὁμως τίς θὰ πιστεῦσῃ ὅτι τὸ ἔθνικόν αὐτὸ αἰσθημα παραμένη πάντοτε φλογώδες χρυμμένον ὡσάν σπίθα στῆ στάκτη. σᾶς ἀναφέρω ἐν μικρὸν ἐπεισόδιον συμβᾶν κατὰ τὰ λαρισιακά³⁰. Νεανία τινὲς ἐκ Καβάλλας ἐκ τῶν καλῶν λεγομένων οἰκογενειῶν εἶχον μεταβῆ κατὰ τὰς ἐφορτὰς τοῦ Πάσχα εἰς Θάσσον χάριν διασκεδάσεως. ἐκεῖ δὲ ἐν τινι χωρίῳ Βουλγάρῳ καλουμένῳ εὐωχοῦμενοι δεόντως τῷ Βάκχῳ ὅπως λημονήσωσι φαίνεται τὸν ἔθνικόν πόνον τῶν ἐξήτησαν τὸν βιολιτζῆν καὶ λοιποὺς τοῦ χωρίου μουσικοὺς ὅπως χορεύσωσι κατὰ τὸ σῆνηθες ἔξωθεν τῆς ἐκκλησίας. ἀλλ' ὅποια ὑπῆρξε ἡ πατριωτικὴ τῶν Θασίων βιολιτζῆδων πρὸς τὴν ἐνθουσιώδη νεολαίαν (ἐλεεινῶς ψυχρολοουθεῖσαν) ἀπάντησιν. Δὲν ἐντρέπεσθε γιὰ βιολιά καὶ χοροὺς εἴμεθα, ἀφοῦ οἱ Τοῦρκοι ἐμβῆκαν στὴν Λάρισα. ὄχι δέκα τάλληρα ὅπου μᾶς προσφέρετε ἀλλὰ καὶ ἑλιμα νὰ μᾶς δώσετε δὲν θὰ ἀκούσετε βιολι καὶ τραγούδι στὴν Θάσο, οὔτε χορὸν θὰ δῆτε. οὔτε κόκκινια αὐγὰ θὰ βρῆτε νὰ σκουντριζέτε διότι ὅλα τὰ πετάξαμεν. νομίζω δὲ Σεβαστέ μοι καὶ ἀγνὲ Πατριώτα ὅτι ἀξίζει ὁ κόπος διὰ τοιοῦτον δυσμοίρον δοῦλον λαὸν καὶ τὸν ποιητὴν φίλον σας νὰ ἐπασχολήσῃ νὰ πράξῃ ὑπὲρ αὐτοῦ ὅ,τι δύναται, καὶ ἡμᾶς νὰ βασανίσῃ ὅπως συντελέσετε εἰς τὸ ἐπιβαλλόμενον καθῆκον εἰς πάντα ἀγνὸν πατριώτην ἵνα ἐπασχοληθῇ ὑπὲρ τοῦ καλοῦ τοῦ δυσμοίρου γένους μας, καὶ ἄλλα δὲ πολλὰ παραδείγματα εἶχον νὰ σᾶς ἀναφέρω ἅτινα ξελινοῦν ὅλα τὰ ἄλλα ἐλαττώματα τοῦ κωθροῦ ὁμολογούμενως τοῦτου λαοῦ. καὶ αὐτὸν ἀκόμα τὸν ἀσπτηρὸν ἔλεγγον μὲ τὸν ὁποῖον ὁ μέγιστος καὶ δριμύτατος σατυρικός ποιητὴς Ἄρχιλοχος ἐξέπεμψεν μὲ τὸ κατὰ τῶν Θασσίων Πάρθιον αὐτοῦ βέλος

29. Αἰγύπτιος πρίγκιπας καὶ διαχειριστὴς τῶν βακουφίων. Βλ. Βακαλόπουλος, *Ἱστορία τῆς Θάσου*, σσ. 159-160, ὅπου ὁμως υποστηρίζεται ὅτι ὁ Χαλίμ πασᾶς πέθανε τὸ 1894.

30. Δὲν ἀναφέρεται βέβαια στα γνωστὰ Λαρισιακά τοῦ 1884, ὅταν ἔγινε κίνημα ἀπὸ αξιωματικούς τῆς φρουρᾶς στὴ Λάρισα, ἐπειδὴ ἡ κυβερνήση Τρικούπη εἶχε εἰσαγάγει πρὸς ψήφισον νόμο γιὰ τὴν ἰδρύση σχολῆς υπαξωματικῶν. Πρόκειται γιὰ τὴν ἀμαχητὴν κατὰληψη τῆς Λάρισας ἀπὸ τοὺς Τοῦρκους κατὰ τὸν ατυχὴ πόλεμον «τῶν τριῶν εβδομάδων» τοῦ 1897 (25 Απριλίου), ὅταν οἱ Ἕλληνες τὴν εγκατέλειψαν υποχωροῦντες ἀτάκτα πρὸς τὰ Φάρασα. Βλ. Ed. Dhialt, *Ἱστορία τοῦ Ανατολικοῦ ζητήματος*, Αθήνα 1900, σ. 341.

«ὡς Πανελλήνων διζῶς εἰς Θάσσον συνέδραμεν
Μηδ' ὁ Ταντάλου λίθος της δ' ὑπὲρ νίκην κρεμάσθω»

ἤρκει λέγω νὰ ἐξευμενίσῃ τοὺς δυσμοίρους Θασσίους τὸ ὀλέθριον ἀπονενομημένον γεγονός τῆς ἐθνοκτόνου Ἐθνικῆς³¹, τῆς ἀποβιβάσεως τοῦ δυσμοίρου Δημαρᾶ³² εἰς Ἐλευθερούπολιν ὅπου μετὰ τὴν πανωλεθρίαν Θάσσιοι περιέθαλψαν καὶ περιέσωσαν τὰ ὀλίγα ἀπομεινάρια τῶν ἐθνικῶν ἐκείνων θυμάτων (ἡμῖς γὰρ ἀρετῆς ἀπαναίνεται δούλειον ἡμᾶρ).

Ὁ καταλαβὼν τὴν νῆσον Διοικητῆς Καβάλλας Ἐμῖν Πασᾶς, Ἕλληνα τὴν καταγωγὴν ἐκ Χίου ἐξωμότης, ὀμιλεῖ ἄριστα τὴν ἐλληνικὴν, εἶναι ἀνθρωπος ἀρετὰ νοήμων καὶ μὲ διπλωματικὴν ἰκανότητα, ρέκτης καὶ γενναῖος, εὐθέως χαρακτήρος, ἀλλ' ὀρηκτικῶς. τὸ κατ' ἐμὲ τὸν εὗρον ἐπὶ ὀκταετίαν ὅπου διοικεῖ τὴν Καβάλλαν ἀρετὰ δίκαιον καὶ εἰς πολλὰς περιστάσεις ἀνεξίθρησκον, καὶ κατὰ τι πρὸς τὸν Ἕλληνισμόν συμπαθοῦντα. ἐὰν δὲ οἱ κατὰ καιροὺς ἀντιπρόσωποι τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως ἐγνώριζον τὰ τὸν περιποιοῦνται, καὶ ἂν ἡ Ἑλληνικὴ Κυβερν. τὸν ἐκολάκευε δι' ἐνὸς παρασήμου³³ πολλὰ θὰ ἐξεμεταλεύετο ὁ ἐδῶ Ἕλληνισμὸς παρ' αὐτοῦ, δυστυχῶς πράττομεν τὰ ἐναντία παρ' ὅ,τι πρέπει νὰ πράττωμεν. ἔχω ὄθεν τὴν ἰδέαν ὅτι κατ' ἀρχὰς θὰ περιποιηθῆ τοὺς Θασσίους καὶ εἶπερ καὶ ἐν καλῇ θελήσει ἐνεργήσῃ πρὸς βελτιώσιν τῆς ὁμολογουμένως ἐπ' ἐσχάτων ἀθλίας καταστάσεώς των. οἱ δὲ Θάσσιοι ἀπηυδασημένοι ἐκ τῶν ἀλλεπαλλήλων τῶν προνομίων των διακυμάνσεων θὰ στέρξωσι μετ' εὐχαριστήσεώς των εἰς τὴν προσωρινὴν των βελτιώσιν, βραδύτερον ὅμως θὰ αἰσθανθῶσι τὰς συνεπειὰς διότι δὲν εἶναι δυνατόν παρὰ νὰ ὑποβληθῶσιν εἰς πιέσεις καὶ φορολογίας πρὸς διατήρησιν 184 κρηφῶν

31. Πρόκειται για τὴ μυστικὴ (παρακρατικὴ) οργάνωση «Εθνικὴ Εταιρεία» (14 Νοεμβρίου 1894) κατὰ τὸ πρότυπο, ὡς πρὸς τὴ δομὴ καὶ τὴν οργάνωση, τῆς Φιλικῆς Εταιρείας. Κυριότερη αἰτία τῆς ὑδρύσεώς τῆς ἦταν ἡ ἀκηδία τῶν νομίμων ἐξουσιῶν περὶ τὴν πολεμικὴν τοῦ ἔθνους ἐξάρτησιν. Υπῆρξε ἡ κύρια υπαίτια τῆς κηρύξεως τοῦ πολέμου τοῦ 1897, γι' αὐτὸ ὁ Κωνσταντινίδης τὴν χαρακτηρίζει ἐθνοκτόνο. Βλ. Ἀλέξ. Ζάννας, *Ὁ Μακεδονικὸς Ἀγὼν (Αναμνήσεις)*, Θεσσαλονικὴ 1960, σ. 10.

32. Πρόκειται για τὸν Ἕλληνα αξιωματικὸ τοῦ μηχανικοῦ Δημήτριο Δημαρᾶ (1896-1926), ὁ ὁποῖος, λίγο πρὶν ἀπὸ τὸν ἐλληνοτουρκικὸ πόλεμο τοῦ 1897, ἀποβιβάσθηκε στο λιμάνι των Ἐλευθερῶν ἐπικεφαλῆς ἀποσπάσματος 80 περίπου ἀνδρῶν στοὺς ὁποῖους προστέθηκαν καὶ μερικοὶ ντόπιοι, με σκοπὸ τὴν πραγματοποίηση δολιοφθορῶν καὶ κυρίως τὴν ἀντινάεξί τῆς σιδηροδρομικῆς γέφυρας τῆς Ἀγγίστας. Εξουδετερώθηκαν ὁμως ἀπὸ τοὺς Τούρκους, οἱ ὁποῖοι συνέλαβαν τοὺς μισοὺς ὡς αἰχμαλώτους. Τοὺς μετέφεραν ἀρχικὰ στο Κοκκινόχωμα (Κίναλι), ὅπου προηπιακίσθησαν καὶ βασανίσθησαν ἀπὸ τοὺς Τούρκους κατοικοὺς του, ἀλλὰ με παρέμβαση τὸν διοικητὴ τῆς Καβάλας Ἐμῖν πασά ἔτυχαν φιλόφρονος μεταχειρίσεως. Ὅσοι γλύτωσαν κατέφυγαν στὴ Θάσο, ὅπου οἱ κάτοικοι ἐδέξαν πρᾶγματι τὰ φιλογενῆ αἰσθημάτά τους. Στὴν Πελοπόννησο, κοντὰ στο Σιδηροχώρι τοῦ Παγγαίου, ὑπάρχει μέχρι σήμερα οικισμὸς «Δημαρᾶς». Διαφορετικὴ ἐκδοχὴ περὶ Δημαρᾶ βλ. στὴ *Μεγάλὴ Στρατιωτικὴ καὶ Ναυτικὴ Εγκυκλοπαίδεια*, τ. 3, Ἀθῆναι χ.χ., σσ. 38-39.

33. Ευφυνῆς ἀλλὰ καὶ τολμηρῆ ἡ πρόταση τοῦ Κωνσταντινίδου, λίγο μετὰ τὴν ἦττα τοῦ 1897, νὰ προτείνει τὴν παρασημοφόρηση ἐνὸς Τούρκου διοικητῆ.

ὑπαλλήλων ὅπου συνεκεντρώθησαν μέχρι σήμερα εἰς τὴν νῆσον των πρὸς καταρτισμὸν τῶν ὀργανικῶν δικαστηρίων των, καὶ λειτουργίαν τῆς Διοικητικῆς ὑπηρεσίας τοῦ νέου καθεστώτος. ἐκεῖνο τὸ ὄποιον κατ' ἐμὲ εἶναι γρίφος. διατὶ εἰς τὴν νῆσον ὅπου δὲν ὑπάρχει οὔτε εἰς Ὅθωμανὸς κάτοικος (διὰ μαρτυρίαν) ὅπου δὲν γνωρίζει οὐδείς τῶν κατοίκων τὴν Ὅθωμανικὴν γλῶσσαν, ἐνῶ μάλιστα αἱ ἀποφάσεις των κατὰ τὰ προνόμια των εἶναι τελεσιδικοί τί χρησιμεύει τόση πληθώρα ὑπαλλήλων Τούρκων. ἢ διατὶ τέλος δὲν διορίζεται Χριστιανὸς διοικητής³⁴. ἄρα γε δὲν δύναται ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις διὰ τῆς ἐν Κων/πόλει πρεσβείας τῆς νὰ προστατεύσῃ τὰ προνόμια αὐτοῦ τοῦ λαοῦ συμπράττουσα μετὰ τῶν Πατριαρχείων ἀφοῦ ἔχουν τὴν ἀτυχίαν νὰ μὴ ἔχουν οὔτε ἴδιον Ἀρχιερέα ἀλλὰ νὰ ἐξαρτῶνται ἐκ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ θρόνου τῆς Μαρωνίας³⁵ καὶ τῆς ὁποίας ὁ νομὸς ὑπάγεται εἰς τὴν Διοίκησιν Ἀνδριανουπόλεως. φαντασθῆτε πλέον τὴν παλινωδίαν αὐτῆν, καὶ τὰ ἀποτελέσματα αὐτῆς ποῖα ἔπονται, καὶ ἂν πρέπη νὰ δεικνύεται τοσαύτη ἀδιαφορία ἐπὶ Νήσου ἑλληνικωτάτης³⁶ καὶ ἀμέσου ὀρητηρίου ἐπὶ τῆς Θράκης καὶ Μακεδονίας καὶ ἰδίως τοῦ Ἁγίου Ὄρους. δὲν εἶμαι πολιτευτής, ἄριστε φίλε, ἀλλὰ νομίζω ὅτι καὶ κατώτερος νοῦς τοῦ κοινοῦ νοός μου δύναται νὰ προβλέψῃ ὅτι πᾶσα ἐγκατάλειψις ἐπὶ τοιούτων ἐθνικῶν συμφερόντων δύναται νὰ ὀνομασθῇ μὲ τὸν μικρὸν μὲν ὡς ἐθνικὴ αὐτοκτονία. καὶ διὰ τοῦτο θεωρῶ καθῆκον μου νὰ σᾶς μεταδίδω ὅσα σᾶς μεταδίδω, ἐπαναπαύων ἐν μέρει τὴν ἐθνικὴν μου συνείδησιν. ὅπου κάμει ὅτι, μπόρεσε ξεπλῆρωσε τὸν νόμον. Μὲ τὴν διαβεβαίωσιν τῆς πρὸς ὑμᾶς ἐξαίρετου ὑπολήψεως καὶ σεβασμοῦ μου διατελώ

Πρόθυμος

Ἰωάννης Κωνσταντινίδης

Ἐν Καβάλλα 21 Μαΐου 1902

Πρὸς τὸν καλὸν πατριώτην

κύριον κύριον

Στέφανον Δραγοῦμη

εἰς Ἀθήνας

34. Αἰσιοσημείωτη εἶναι ἡ πρότασις τοῦ Κωνσταντινίδη γιὰ τὸν ὀρισμὸν χριστιανοῦ διοικητῆ ἢ ἢ κατ' ἐξοχὴν χριστιανικὴ νῆσο. Πρότεινε μάλιστα οἱ σχετικὲς εἰσηγήσεις καὶ προσπάθειες νὰ πραγματοποιηθοῦν ἀπὸ τὴν ἐλληνικὴ πρεσβεία τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἢ ἢ συνεργασία με τὸ πατριαρχεῖο. Πιθανότατα εἶχε ὑπόψη του τὸ προσηγόμενον τῆς Σαμιακῆς Ηγεμονίας.

35. Ἡ Θάσος ἀνῆκε ἐκκλησιαστικῶς στὴ μητρόπολη «Μαρωνίας καὶ Θάσου» με ἔδρα τὴν Κομοτηνὴν μέχρι τοῦ 1924 (ἀπὸ τοῦ 1646). Βλ. Γεωργατζῆς, ὁ.π., σ. 211.

36. Γιὰ τὸν ἀριθμὸ τῶν ἑλλήνων κατοίκων τῆς Θάσου βλ. Βακαλόπουλος, *Ἱστορία τῆς Θάσου*, σ. 166 καὶ Μ. Γεωργιάδου, ὁ.π., σ. 98. Ὁ Κωνσταντινίδης, θεωρώντας τὰ πράγματα ἐκ τοῦ σύννεγγυς, πίστευε ὅτι σὲ περίοδο συρρικνώσεως τῆς ὀθωμανικῆς αυτοκρατορίας, κάθε σπιθαμὴ γῆς, καὶ μάλιστα ἐλληνικῆς, που κερδιζόταν εἶχε σαφῶς θετικὲς ἐπιπτώσεις γιὰ τὸ μέλλον τοῦ αὐτῆρου ἐλληνισμοῦ. Ἐπάνοδος τῆς ὀθωμανικῆς διοικήσεως στὴ Θάσο σήμαινε ἀνάσχεσις τῆς συρρικνώσεως καὶ ἀνακοπή τῆς καθολικῆς πορείας.

Β' ΕΠΙΣΤΟΛΗ

Ἐν Καβάλλα 25 Ἰουνίου 1902

Σεβαστέ μοι φίλε κ. Στ. Δραγοῦμη,
Εἰς Ἀθήνας

Ἐπικαίρως περιῆλθεν εἰς χεῖρας μου ἡ φιλική σας τῆς 12ης φθίνοντος, δέν δύνασθε νά φαντασθῆτε πόσον καλόν μοι φέρουν φιλικαί προερχόμεναι ἀπό ἀγνάς πατριωτικάς καρδίας διότι ἐν τῇ ἐθνικῇ ἀπογοητεύσει ὄπου διατελῶ νομίζω ὅτι ἀκούω τήν φωνήν τοῦ ἀνθρώπου τοῦ Φιλίππου καί λέγουσάν μοι. μέμνησο ὅτι ἡ Μακεδονία στενάζει, καί ἀνακτῶ πάραυτα νέον θάρρος πρὸς ἐκτέλεσιν ἱερῶν καθηκόντων.

Καί ὁμως πόσον παρήγορον φίλτατε ὑπὸ τὴν καταπληκτικὴν κατάπτωσιν τοῦ αἰσθήματος τοῦ πρὸς τὴν πατρίδα πόνου παρὰ τῶν εὐ φρονούντων νά βλέπετε τὸ αἶσθημα τῆς φιλοπατρίας εἰς καρδίας κοινῶν ἀνθρώπων τῶν λαϊκῶν τάξεων νά ἐνισχύη αὐτοὺς πρὸς γιγαντιαίαν Τιτανομάχον πάλην καί ἡ σφενδόνη τοῦ μικροῦ Δαβίδ νά κατασυντριβῆ τὸν Γολιάθ γίγαντα τοῦ πανσλαβισμού³⁷ ὅστις ἐπ' ἐσχάτων ὡς Δράκων ὀκτάπους ἐξῆλπε πανταχοῦ τοὺς πλοκάμους του. ὑμεῖς δὲ πάντες ὑπὸ Μανδραγόραν καθευδετε, καί ὁμως ὁ Θεὸς τοῦ Ἑλληνισμοῦ ὑπῆρξε πάντοτε μέγας. αἱ δὲ ἐλπίδες μας δέν εἶναι ἐλπίδες κοιναί, καί ἡ μεγαλύτερα τῶν ἰδεῶν λαμβάνει σάρκα καί ὄσπτα καί τελειοποιεῖται καί ἐν αὐτῇ τῇ ἀφανείᾳ τῆς δράσεώς μας. διὰ τῆς ἀντιδράσεως τῶν καταχθονίων ἐχθρῶν μας, τὸ ἅγιον καί παντοκράτωρ τοῦ Ἑλληνισμοῦ πνεῦμα διὰ μιᾶς καί μόνης ἀκτίνοσ φωτὸς εἰσδύει εἰς τὰς σκοτεινάς ἀβύσσους των. καί ἐκείνοσ μὲν θαμβόνει ἡμᾶς δὲ φωτίζει ὅπως ἐκτελοῦμεν τὴν ὑπὸ τῆς φύσεωσ καί δημιουργίας ταχθεῖσαν σταδιοδρομίαν μας.

Εἰς τὴν Περσετζάνη³⁸ τῆς ἐπαρχίας Δράμασ ἐστράφη ἐπ' ἐσχάτων πᾶσα ἡ ἐνέργεια τοῦ Πανσλαβισμοῦ καί καθ' ἦν στιγμὴν τὰ κομητὰτα των διὰ τῶν χρημάτων των ἐξαγοράζουν πεπυρωμένασ συνειδήσεις (ἀσυνειδήτως βεβαίως ἐργαζομένασ) δρᾶξ Ἑλλήνων πατριωτῶν, καί τὸ παρήγορον γνησίων καί

37. Για τις πανσλαβιστικές προσπάθειες ειδικότερα στη Μακεδονία βλ. Μελέτιος Μεταξάκης, *Το Ἅγιον Ὄρος καί ἡ ρωσικὴ πολιτικὴ ἐν Ανατολή, Ἀθήναι 1913* καί Ἰωακείμ Παπάγγελος, «Ἡ ρωσικὴ πολιτικὴ στο Ἅγιον Ὄρος κατὰ τὸν 19ο αἰ. καί ἡ δραστηριότητς των Ἀγιορειτῶν Ρώσων στὴν περιοχὴ Καβάλας», *Ἡ Καβάλα καί ἡ περιοχὴ τῆς. Α' Τοπικὸ Συμπόσιο 18-20 Ἀπριλίου 1977, Πρακτικά, Θεσσαλονικὴ 1980*, σσ. 405-418.

38. Ἀπὸ ἀναφορὰ του υποπροξένου Καβάλασ Ἀννίνου (15 Φεβρουαρίου 1905) πληροφοροῦμαστε ὅτι λειτουργοῦσαν: α) ἐλληνικά σχολεῖα (1 ἀρρεναγωγεῖο καί 2 νηπιαγωγεῖα με 4 δασκάλους καί 2 δασκάλεσ καί σύνολο μαθητῶν (85) καί μαθητριῶν (79) 164), β) βουλγαρικά (1 ἀρρεναγωγεῖο καί 1 νηπιαγωγεῖο με 3 δασκάλους καί 1 δασκάλα καί σύνολο μαθητῶν (45) καί μαθητριῶν (20) 65). Ἀναφέρονται ἐδῶ γιατί εἶναι ἐνδεικτικά τῆσ πληθυσμακῆσ συνθέσεωσ τῆσ πόλεωσ. Α.Υ.Ε. 1905/ΚΒ (69).

ιθαγενῶν Μακεδόνων, χωρὶς ὄθθσιν, χωρὶς ἐλαχίστην ὕλικὴν ἢ ἠθικὴν ὑποστήριξιν τάσσονται ὡς φρουροὶ ἄγρυπνοι τῆς Ὁρθοδοξίας, καὶ τοῦ γένους καὶ ἀμύνονται ὑπερανθρώπως μετ' ἀπαραδειγματίστου φιλοπατρίας καὶ συνέσεως καὶ ὡς ἰσθὸς ἀράχνης ἅπασαι αἱ κατὰ τοῦ ἔθνισμοῦ μηχανοραφεῖαι τῶν ἐχθρῶν μας διαρρηγνύονται καὶ ὡς πομφόλυγες διαλύονται. δὲν εἶναι ἀληθῶς τοῦτο παρήγορον; καὶ δὲν πρέπει ταῦτα πάντα νὰ καθίστανται γνωστὰ πρὸς τὸν φίλτατόν μου κ. Δραγούμην ὅπως δι' αὐτῶν τοὺς μὲν καλοὺς τῶν πατριωτῶν ἐνθαρρύνει, τοὺς δὲ νοθροὺς καὶ καθεύδοντας τοῦ ληθάργου τῶν ἐξεγείρει; ἰδοὺ δ' ἐν περιλήψει τὰ ἐπ' ἐσχάτων λαβόντα χώραν, ἀφοῦ ἐπὶ τριετίαν, ἐστάθη ἀδύνατον οἱ ἐν Περσετζάνῃ ἀσυνειδήτως ὑπὲρ τῶν Πανσλαβιστικῶν κομητᾶτων ἐργαζόμενοι νὰ ἀφαρπάσουν τὴν Ἐκκλησίαν τῶν Ὁρθοδόξων, βλέποντες δὲ καὶ τὴν ἐκδοθεῖσαν ὑπὲρ τοῦ δικαίου ἀπόφασιν τῶν ἐγχωρίων δικαστηρίων, ἤρχισαν νὰ διεκδικοῦν χωρὸν τινα ἔξωθεν τῆς Ἐκκλησίας ὑπὸ τὸ πρόσχημα παλαιοῦ νεκροταφείου καὶ ἔνθα πρὸ δεκαετίας περὶ τοῦ ἢ Ὁρθόδοξος ἑλληνικὴ κοινότης ἀφοδόμησε καφενεῖον καὶ τὴν δωμάτια διὰ συνεισφορῶν πρὸς κάρπωσιν ἐνοικίου 50 περίπου τουρκ. λιβρῶν τοῦ ὁποίου ἢ πρόσδοδος συντελεῖ πρὸς διατήρησιν τῶν ἑλληνικῶν σχολῶν, μετὰ τινῶν ἄλλων ἐθνικῶν ἐπιδομάτων. Τί δὲ ἐπὶ ννοεῖ ἢ ἀληθῶς σατανικὴ μηχανοραφία τῶν; ἐπωφελοῦνται τῆς περιστάσεως τοῦ θανάτου τοῦ σχηματικοῦ ἱερέως Βουλγάρου καὶ δωροδοκοῦντες τοὺς ἀρμοδίους διατάσσεται ὁ ἐνταφιασμός του εἰς τὸν ἐντὸς τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας χωρὸν, ὅπως ἀποκτήσωσι δικαίωμα τῶν ἐπ' αὐτοῦ κτιρίου τῆς ἑλληνικῆς κοινότητος. μάτην διαμαρτύρωνται διὰ τὸ ἀνθαίρετον οἱ ἡμέτεροι δὲν εἰσακούονται παρὰ τοῦ ἐν Περσετζάνῃ δωροδοκηθέντος ἀστυνόμου, καὶ οὕτω κατέρχονται ἐν σώματι οἱ πρόκριτοι αὐτῶν ἐν Δράμα καταφεύγουσι εἰς τὸν Μητσαρίφη³⁹, ἄνδρα συνετὸν καὶ φιλοδίκαιον ἐπ' ἐσχάτων διορισθέντα παρὰ τῆς αὐτοκρατορικῆς Κυβερν. καὶ ὅστις ἐν ἀμεροληψίᾳ ἐκθέτει τὰ γεγονότα τηλεγραφικῶς πρὸς τὸν Βαλὴν Θεσσαλονίκης εὐδοκήσαντα νὰ διατάξῃ μετὰ τὴν ἀναγνώρισιν τοῦ δικαίου ὑπὲρ τῶν ἡμετέρων, ὅπως ἐκταφῇ πάραυτα ὁ Βούλγαρος ἱερεὺς ἐκ τοῦ προαυλίου τῆς Ἐκκλησίας τῶν Ὁρθοδόξων καὶ παραδοθῆ τὸ ἀποσυντεθὲν αὐτοῦ ἤδη σαρκίον τοῖς Βουλγάροις. ταῦτα δὲ πάντα καὶ ἐγένοντο παραχρῆμα συμφώνως τῇ διαταγῇ τοῦ Νομάρχου Θεσσαλονίκης. Τὸ γεγονὸς τοῦτο ἂν καὶ παρίσταται ἀποτροπῆ καὶ μὴ συνάδον εἰς τὸν ὕγι τοῦ Ἑλληνοσ χαρακτῆρα, καὶ ὅμως οὕτω ἔδει γενέσθαι καὶ ὁ παρατηγῶν ἐκέισε εἰς Δράμα

39. Ἡ Δράμα ἦταν ἐδρα παντζακίου (με μπουτσαρίφη) καὶ ἡ Θεσσαλονικὴ βιλαετίου (με μεπελέριμπε) στο ὁποῖο ἀνῆκε καὶ ἡ Καβῆλα. Ἡ Θάσος ἀνῆκε στο βιλαετί της Ἀδριανουπόλεως. Για τη διοικητικὴ οργάνωση της οθωμανικῆς αυτοκρατορίας βλ. Μ. Νυσταζοπούλου-Πελεκίδου, *Οι Βαλκανικοὶ λαοί*. Από την τουρκικὴ κατάκτηση στην εθνικὴ ἀποκατάσταση (14ος-19ος α.), Θεσσαλονικὴ 1991, σσ. 38 κ.ε.

ποιητής φίλος σας Κωνσταντινίδης⁴⁰ κατεσκήρυνε πρὸς στιγμήν τὴν εὐαισθησίαν τῆς καρδίας του. καὶ συνετέλεσεν ἴσως καὶ κατὰ τι εἰς τὴν βέβηλον ταύτην πράξιν ἐπαναπαυόμενος εἰς τὸ ὅτι ὁ σκοπὸς ἀγιάζει τὰ ἀνόσια. πράγματι δὲ τὸ ἀποτέλεσμα ἦτον πλήρης θριαμβος τῶν ἡμετέρων καὶ ταπεινώσει τῶν Βουλγάρων καθ' ὅλον τὸ διαμέρισμα τῆς Δράμας.

Δι' ὅλα ταῦτα ὁμως ἐχρειάσθησαν καὶ ἐξ ἐκείνων τῶν ἄνευ τῶν ὁποίων οὐδὲν ἐστὶ γενέσθαι. καὶ ἀφαιμάξεις ἀρκετῶν ἰσχνῶν βαλαντίων ἐγένοντο διότι τὰ παχέα δυστυχῶς δὲν ἐρχονται εἰς τοιοῦτου εἶδους χαριεντισμούς, καὶ ἵνα ἀποφεύγῃ τὰς ἀφαιμάξεις ἔχουσιν ὡς πρόχειρον τὴν ἀποδοκιμασίαν πάσης πατριωτικῆς πράξεως καὶ ἀρμαθιάζοντες λέξεις μόνον ψευδοπατριωτικὰς ὡς συμβαίνει συνήθως. αἰτινες πληγώνουσι μόνον θανασίμως πᾶσαν ἀγνήν πατριωτικὴν καρδίαν μὲ ἐπώδυνον μαρτύριον. ἐνῶ δὲ ἐφαίνοντο ὑποχωροῦντα τὰ ἄγρια τοῦ Πανολαβισμού σύννεφα, αἴφνης βλέπω ἐμπροσθέν μου τὴν ἐφοροεπιτροπὴν τῆς Περσετζάνης πάντοτε θαρραλέα νὰ ἐκτελεῖ εὐγενεῖς ἀγώνας. ἀφοῦ φαντασθῆτε καὶ τὸ ἐπιδικασθὲν ὑπὲρ τῆς Ὀρθοδόξου κοινότητος καφενεῖον ὠνόμασαν «Ἀγὼνα μαρτυρίου» καὶ τοιαύτην ἐπιγραφὴν ἔθεσαν. πόσοι δὲ ἀνάδοχοι μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ἐγὼ αὐτὸς δὲν θὰ ζηλώσουν τὴν χάριν, καὶ τὴν ἐκφραστικότητά τοιοῦτου ὀνόματος τὸ ὁποῖον μόνον φιλοπατρία ἀλγοῦσης καρδίας δύναται νὰ φαντασθῆ, καὶ ὀνοματίσῃ. δυστυχῶς ὁμως καὶ πάλιν παρουσιάζεται νέος ἀγὼν. Οἱ Βούλγαροι Περσετζάνης ἐφασέβαλλον τὴν δίκην εἰς τὴν Θεσσαλονικὴν καὶ προσκαλεῖται εἰς τὸ ἐν Θεσ/νίκη Ἐφετεῖον ἢ Ὀρθόδοξος κοινότης Περσετζάνης νὰ παρουσιασθῆ πρὸς ἐκδίκασιν τῆς ὑποθέσεως μεθ' ἡμέρας 31. ἀπὸ τὰς 9 Ἰουνίου. ἦτοι τὴν 10 Ἰουλίου φαντασθῆτε δὲ τὴν θέσιν τῶν ἐξηγτημένων καθ' ὁλοκληρίαν οικονομικῶς πρὸς δὲ καὶ τὴν καθ' ἑκάστην φορολογίαν τῶν εὐαρίθμων πατριωτῶν καὶ τοῦ ἐδῶ Ἑλληνικοῦ ὑποπροξενείου⁴¹ μὴ δυναμένου ἔστω καὶ ἐλάχιστα νὰ τοὺς ὑποβοηθῆσῃ καὶ εἰς ὅλα αὐτὰ καὶ τὴν θέσιν τοῦ δυσμοίρου ποιητοῦ φίλου σας ὅστις κυριολεξεί κατὰ τινα τουρκικὴν παροιμίαν λογοπαιγνικῆ ἀλλὰ ἐκφραστικωτάτῃ διὰ τὴν θέσιν μου «Βερ, βερ, βεράν ὀλοτού», ἦτοι δίδε, δίδε, κατέστης Σωτήρ, καὶ ἐρείπιον, τῆς λέξεως Βεράν διττῆς ἐχούσης τὴν σημασίαν, καὶ ὁμως ἐν τῇ ἀπελπισίᾳ δὲν ἀφέθη. ἔτρεξα, ἐκοπίασα, ἐπόνεσα, ἀλλὰ καὶ χαρὰν μεγάλην ἠσθάνθη διότι κατώρθωσα κάτι ἐγὼ κάτι ἄλλοι καλοὶ πατριῶται νὰ τοὺς ἐξοικονομήσουν ἐν ποσὸν 700 περίπου δραχμῶν καὶ πιστεύω νὰ γίνῃ κάτι ἀκόμα τοὺς δοθῶν δὲ καὶ συστατικαὶ πρὸς τὸν ἐκεῖσε Ἑλληνα πρόξενον καὶ κερδίσουν, ὡς δὲν ἀμφιβάλλω, καὶ ἐν τῷ Ἐφετείῳ Θεσσαλονίκης τὴν δίκην των. ὅπερ θὰ εἶναι ἀληθὲς πλῆγμα διὰ τοὺς Βουλ-

40. Ἡ μαρτυρία τοῦ Κωνσταντινίδη ὡς αὐτόπτη μάρτυρα ἔχει ἰδιαίτερη σημασία. Φαίνεται ὅτι βρισκόταν πίσω ἀπὸ τὰ γεγονότα.

41. Στὴν αἰμοδιότητα τοῦ ἐλληνικοῦ υποπροξενείου Καβάλας ἀνήκαν οἱ καζάδες Καβάλας, Δράμας, Πραβίου καὶ Σαρή-σαμπάν (Χρυσουπόλεως Νέστου).

γάρους τοῦ ἐδῶ διαμερίσματος.

Εἰς τὸν ἐνταῦθα Ἑλληνα πρόξενον κ. Γ. Σάρρον⁴² ἐπέστησα τὸ σοβαρὸν τῆς ὑποθέσεως καὶ ὅστις μοι διεβεβαίωσεν ὅτι ἐκτενῶς ὑπομνηματίσας ταῦτα εἰς τὸ Ὑπουργεῖον ἐξήτησε καὶ τὴν ὕλικὴν συνδρομὴν τῆς Ἑλλην. Κυβερνήσεως, καὶ πιστεῦει ὅτι θὰ εἰσακουσθῆ. ὅπως δὲ ἔνεγκον σκοπῆσαν νὰ σᾶς δηλώσω ταῦτα πάντα καὶ ὅτι κατὰ τὰ φαινόμενα ἐν μέλλοντι τὰ Σλαυκοκομητὰ θὰ δρᾶσωνι λυσάλεως εἰς τὸ ἐδῶ διαμερίσμα καὶ ὅτι ὁ Ἑλληνισμὸς ἐδῶ ἔχει ἀνάγκην ὕλικῆς ὑποστηρίξεως οἱ δὲ πλοῦσοι συνήθως παντοῦ εἶναι καὶ οἱ σκληροί. οἱ δὲ φιλοπάτριδες ἀδέκαροι καὶ κυριολεξί ἐξαντλήθησαν, ἐγὼ δὲ αὐτὸς εὐρίσκομαι εἰς ὁμοίαν καὶ χειροτέραν κατάστασιν διότι δὲν ἐντρέπομαι νὰ τὸ πῶ ὅτι αὐτὰ ὅπου κάμνω ἐδῶ τόσα ἔτη εἶναι ὑπεράνω τῶν δυνάμεών μου. δὲν τολμῶ δὲ πλέον νὰ φορολογῶ τὸν μὲν καὶ τὸν δὲ ἐκ τῶν καλῶν πατριωτῶν. ἔμαθον ἄλλοτε παρὰ πολλῶν ὅτι ὑπάρχουν ποσὰ διαθέσιμα διὰ τοιούτους ἱερῶς σκοποῦς. ἀνάγκη νὰ τεθῆ ἐν κονδυλίον ἄξιον λόγου ὅπως χρησιμεύσῃ διὰ τὰς ἀνάγκας ὅταν παρουσιάζωνται. καὶ νὰ γνωρίζῃ κανεὶς ποῦ πρέπει νὰ ἀπευθύνεται ἐν ὥρᾳ ἀνάγκης. ἔτσι σεις πάλιν θὰ ἐνεργήσετε διὰ νὰ γίνῃ τι ὠρισμένως. διότι ἐγὼ σᾶς ἐξομολογοῦμαι καθαρὰ εἰς οὐδένα ἄλλον ἐκτὸς Ὑμῶν ἐλπίζω.

Καλὸν ἐθεώρησα νὰ σᾶς εἰδοποιήσω ὅτι τὸ κυριώτερον ὄργανον τοῦ Βουλγαρισμοῦ ἐν Δράμα εἶναι ὁ ἐκ Πορσοτζάνης καταγόμενος Χ^τ Γεώργης Ἰωαννίδης, ἔχοντα τὴν ὁποίαν ἀνέπτυξε καὶ ἐθέριμαν εἰς τοὺς κόλπους τοῦ Ἑλλην καπνέμπορος ἐκ Δράμας καὶ ὁ μεγαλύτερος τῶν ἐκεῖ φαινομενικῶς πατριωτῶν. ὁ ἐπάρατος αὐτὸς Χ^τ Γεώργιος εἶναι ὁ αἴτιος ὄλων τῶν τελευταίων μηχανορραφιῶν. αὐτὸς μετέβη πρὸ ἡμερῶν εἰς Θεσ/νίκην καὶ ἐνήργησε καὶ τὴν ἔφεσιν. κατ' αὐτὰς δὲ εὐρίσκεται αὐτοῦ εἰς τὰς Ἀθήνας χάριν τῆς πασχούσης ὡς λέγει ὑγείας του.

Τίς εἶπε ἂν δὲν περᾶ καὶ διὰ πατριώτης. Εἶναι ὑψηλοῦ ἀναστήματος ἡλικίας 55-60 ἐτῶν ἀσπρόξανθος. ὁμιλεῖ τὴν γλῶσσαν μας καλὰ καὶ τὴν γράφει ὄχι τόσο καλὰ. νομίζω ὅτι πρέπει νὰ γίνῃ γνωστὸν εἰς τὴν αὐτόθι ἀστυνομίαν, εἶναι ἐπικίνδυνος ἄνθρωπος. εὐεργέτημα μέγιστον διὰ τὸν Ἑλληνισμόν τοῦ ἐδῶ διαμερίσματος ἐὰν τοῦ ἔπλεκαν αὐτοῦ καμμίαν πλεκτάνην

42. Με Β.Δ. που δημοσιεύθηκε στο ΦΕΚ 152/1.7.1900 μετατέθηκε από το υποπροξενεῖο Ηρακλείου στην Καβάλα, επειδή στο υποπροξενεῖο Καβάλας δεν υπηρετούσε διπλωματικός υπάλληλος αλλά διευθυνόταν από τον καπνέμπορο Γ. Πρωτόπαπα (από τον Ἄγ. Πέτρο Κυνοῦφιας). Μερικούς ὅμως μήνες νωρίτερα, ο πρόεδρος του προξενικού δικαστηρίου Κωνσταντινουπόλεως Σταμ. Παγανέλης, μετά από επιθεώρηση που πραγματοποίησε στο υποπροξενεῖο Καβάλας στις 4 Οκτωβρίου 1899, συνέταξε ἔκθεση με την οποία μετέφερε στο ὑπουργεῖο τη δυσασφάλεια των Καβαλιωτῶν γιὰ τον διορισμὸ του Σάρρου. Ἐγραψε ὅτι οἱ ἄξιιο ὁμοεθνεῖς μετὰ θλίψεως ἤκουσαν τὸν διορισμὸν τοῦ κ. Σάρρου ὡς τακτικὸ διευθύνοντος τὸ ὑποπροξενεῖον. Ο Σάρρος ὅμως ἦταν ἔμπειρος διπλωματικός υπάλληλος με θητεία στην κεντρικὴ υπηρεσία, στο υποπροξενεῖο Δυρραχίου (1884), στο Ηράκλειο κ.α.

καὶ τὸν χαρακτηρίσουν ὡς συμπράττοντα μετὰ τῶν αὐτῶσε Βουλγάρων. καὶ τέλος τίς εἶδε ἂν δὲν συμπράττει καὶ ἂν δὲν εἶναι καταχθόνιος ὁ σκοπὸς τῆς ἐλεύσεώς του εἰς Ἀθήνας.

*

Περὶ τῆς Θάσσου δὲν ἔχω τι νεώτερον νὰ σᾶς ἀναγγείλω. ὁ πρῶην Διοικητῆς ὁ διαπράξας τοὺς φόνους κατὰ ἀόπλων χριστιανῶν καὶ ὁστις παρέμενεν ἀκόμη εἰς Θάσσον διετάχθη τηλεγραφικῶς ἀπὸ τὸν ἐν Κων/πόλει ἤδη διαμένοντα Hedivie νὰ μεταβῆ ἐκεῖσε. ἀνεχώρησε δὲ ἀμέσως συνοδευόμενος καὶ ὑπὸ δύο ὑπαστυνόμων Ὀθωμανῶν ὡς ὑπόδικος. ὑπάρχει πεποίθησις ὅτι θὰ ἐπανέλθῃ τὸ πρῶην καθεστῶς.

Σᾶς κατασπάξομαι
Πρόθυμος
Ὅλος σὸς
Ἰωάννης Κωνσταντινίδης

Γ' ΕΠΙΣΤΟΛΗ⁴³

Σεβαστέ μοι φίλε κ. Στ. Δραγοῦμη
Ἀθήνας

Ἐχων ὑπ' ὄψιν τὸ πατριωτικὸν ἐνδιαφέρον ὑμῶν, θεωρῶ καθήκον νὰ σᾶς ἀναγγείλω ὅτι εὐόιοινα τὰ τῆς νήσου Θάσσου προοιονίζονται καθ' ὃ ἀντιπρόσωπος τοῦ Hedivie κατόπιν τῶν ὄσων σᾶς προέγραψα ὅτι μετέβῃ εἰς Κων/πολιν πρὸς ἀνάκρισιν, ἐπανέκαμψεν προχθὲς εἰς Θάσσον διακινώσας ὅτι ἐπελθούσης συνεννοήσεως εἰς Κων/πολιν μετὰ τοῦ Ἄνακτος καὶ Hedivie, τὸ καθεστῶς τῆς νήσου ἐπανερχεται μὲ προνόμια ὡς καὶ πρὶν καὶ ὅτι ἐντὸς βραχέως ἀποχωρεῖ ἢ ἐν τῇ νήσῳ παραμένουσα ἔτι τουρκικὴ κατάληψις. ἔτσι πιστεύω νὰ σᾶς εὐχαριστήσῃ ἢ εἰδήσις αὕτη καὶ διὰ τοῦτο καὶ τὴν ἀγγελίαν τῆς ἔσπευσα νὰ σᾶς ἀναφέρω. Ἄν δυνηθῶ θὰ μεταβῶ ἐκεῖσε ἐντὸς τῆς ἑβδομάδος ὅπως καθησυχάσω τινὰς τῶν ἀντιφρονούντων Ρωμῶν νομιζόντων καλλιτέραν τὴν ὑπὸ τῆς Τουρκικῆς Κυβερνήσεως κατάληψιν τῆς πατρίδος των.

Σᾶς κατασπάξομαι
Φιλικώτατα
Ὅλος σὸς
Ἰωάννης Κωνσταντινίδης

43. Επάνω στο ἐπιστολόχαρτο υπήρχε σφραγίδα με το οικόσημο (ΙΚ) καλλιτεχνικά χαραγμένο. Η ἐπιστολὴ εἶναι γραμμένη στις ἀρχές Ιουλίου 1902.

Υ.Γ.

Ἐπιτρέψατέ μοι νά σᾶς ὑπενθυμίσω
τάς προσταλείσας ἀγγελίας τῆς Δεσποινίδος
Μαρίας Λεοντίου⁴⁴ τοῦ ἔργου
quo vadis, domine.
Ὁ ἴδιος.

Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης
Τμήμα Ιστορίας - Εθνολογίας

ΣΤΑΘΗΣ Ν. ΚΕΚΡΙΔΗΣ

44. Πρόκειται για την ανεψιά του που ήθελε να ασχοληθεί με τη λογοτεχνία. Δεν φαίνεται να υπήρξε συνέχεια. Βλ. Κεκριδής, «Ο ποιητής», σ. 269 σημ. 4.

SUMMARY

Stathis Kekridis, *Unpublished Letters from John Constantinidis to Stephen Dragoumis*.

Important historical evidence for the events of 1902 in Eastern Macedonia (particularly Prosotsani near Drama) and on the island of Thasos is provided by three letters by John Constantinidis, the Cretan poet and protagonist in the Macedonian Struggle, who lived at that time in Kavala. They were addressed to Stephen Dragoumis, who at that time showed a strong interest, and was actively involved, in the Macedonian question, which is why Constantinidis kept him informed of developments, while also setting out his own concerns and reservations. These letters, which come from the Historical Archive of the Greek Ministry of Foreign Affairs and are here published in their original form, show in a direct and vivid way the diverse nature of the struggle being waged by the Greeks in these areas, partly against their overlords for more humane living conditions, and partly against the consequences of the recently-arisen question of the Bulgarian Exarchate.